

RACISM IN EUROPEAN CULTURE

Sorin PUREC

Professor, PhD

„Constantin Brâncuși” University of Târgu-Jiu

ABSTRACT

The concept of race, definable only from a utilitarian perspective, becomes very difficult to sustain as far as man is concerned. Even though it has a sad and long history, contemporary world has not escaped the idea of race, transformed into political ideology, racism, or into public policy, eugenics. In European culture racism manifested as against the Jews, even if there were no relevant characteristics to identify them. European racism had therefore a cultural perspective, relying on differences of ideology between Christians and Jews, differences that were the basis of different cultural manifestations, hard to tolerate by the majority group.

KEYWORDS: race, racism, eugenics, antisemitism.

Enciclopedia de filosofie și științe umane editată de editura DeAgostini definește conceptul de rasă ca un „concept ambiguu, care de-a lungul istoriei gândirii occidentale a dobândit o pluralitate de sensuri adesea contrastante. Astăzi termenul rasă indică în genere o rețea de populații animate de aceeași specie, deosebită de altele pe baza unor caracteristici genetice, morfologice, fiziologice sau ecologice, dar nu atât de izolată încât să împiedice reproducerea în cazul unor vecinătăți geografice. Conștient de caracterul arbitrar al unui astfel de concept, genetica și biologia contemporană îl folosesc numai ca instrument operativ menit să indice o anumită cantitate de variabilitate înăuntrul variabilității generale a unei specii; astfel, conceptul de r. nu este înzestrat cu o validitate obiectivă”[1].

Limita conceptului de rasă devine mai clară dacă luăm în discuție specia umană. În ce privește rasele umane, discuția se mută pe terenul politico-ideologic dând naștere rasismului susținător al unei raționalități biologice. Dacă pentru alte specii animale conceptul de rasă are o aplicabilitate utilitarist-raționalistă, anumite rase fiind socotite superioare pentru randamentul lor, pentru om această perspectivă este irelevantă. Chiar și pentru animale, clasificarea rasială are drept scop selectarea conjuncturală a rasei utile, dar fără eliminarea celorlalte care se vor dovedi utile în alte contexte. Pentru om, a inventa criterii de clasificare precum „factori antropometrici tradiționali (dimensiunile craniului sau culoarea pielii) sau caractere microbiologice (grupa sanguină, prezența de antigeni specifici, diverse tipuri de enzime și

proteine)” conduce la rezultate neconcludente, întrucât nu rezultă vreun parametru obiectiv care să probeze superioritatea vreunei rase. Genetica actuală dezmită convingerea că omenirea ar fi divizată în rase diferite dotate cu însușiri fizice și spirituale identificabile obiectiv. Mai mult, cercetările în domeniul geneticii dovedesc că diferențele genetice din interiorul unui grup sunt mai numeroase decât diferențele genetice dintre grupuri sau populații îndepărtate. Așadar, conceptul de rasă umană este inconsistent din punct de vedere ontologic, întrucât populațiile Terrei sunt genetic asemănătoare, indiferent de grupurile rasiale în care suntem obișnuiți să clasificăm oamenii.

Rasismul, conform aceleiași enciclopedii, este o concepție ce poate fi exprimată astfel: „caracterele intelectuale, morale și culturale sunt determinate de factori rasiali; această concepție stabilește o ierarhie între rase și afirmă că împreunarea sexuală dintre membrii unor rase distincte reprezintă un factor de decadentă. În secolul al XVIII-lea a apărut teoria potrivit căreia umanitatea, deși descinde în întregime din Adam, se divide în rase înzestrate cu diferite capacități, indivizii galbeni și negri fiind considerați degenerați în raport cu modelul original. În secolul al XIX-lea, cel mai cunoscut teoretician al rasismului este J. Gobineau (*Eseu despre inegalitatea dintre rasele umane*, 1855). Rasismul a devenit cu vremea o adevărată viziune despre lume tot mai exclusivistă și mai intolerantă, fascinată de mitul arianului creator de civilizație și obsedată de spaima indusă de influențele nefaste ale raselor inferioare. La sfârșitul secolului al XIX-lea s-a produs o întărire a rasismului: termenul „rasă”, folosit până atunci ca sinonim pentru „popor”, a fost înțeles în sens exclusiv biologic și ereditar, cu referire la o serie de strămoși ancestrali cu totul deosebiți. Se credea că soarta omenirii depinde de rezultatul conflictului dintre diversele rase. Nazismul a preluat diverse idei ale rasismului din secolul al XIX-lea, reformulându-le în mod mai organic și violent și transformându-le într-un program de persecuție și genocid: poporul german era întruparea cea mai elevată a tipului arian; la cealaltă extremă erau negrii și evreii; împotriva celor din urmă s-a accentuat demonizarea obsesivă datorită lui A. Hitler. După încheierea celui de-al doilea război mondial și după exterminarea evreilor europeni, rasismul explicit s-a discreditat, deși au continuat să existe forme grave de discriminare rasială. În viața cotidiană, formele xenofobe și de conflicte etnice se manifestă aproape pretutindeni în lume și sunt susceptibile să dobândească o relevanță tot mai mare în condițiile creșterii migrațiilor internaționale. În lipsa conflictelor este greu să punem în lumină moduri de gândire rasistă (chiar dacă lipsite de prejudecățile biologiste ale secolului al XIX-lea) care se exprimă în forme latente prin prejudecățile din cadrul societății și în legătură cu sfere precum dreptul, relațiile interpersonale și activitatea instituțiilor publice și private.” [2]

Rasismul a luat amploare din mai multe cauze culturale. De cea mai mare importanță este chiar cartea de căpătâi a civilizației occidentale, Biblia. Noul testament, chiar dacă propovăduiește iubirea și înțelegerea, indiferent de poporul din care face parte credinciosul, ne pune într-o situație dură: există un popor care l-a ucis pe Mesia. Acela este poporul evreu, nu romanii, care prin Pillat din Pont s-au spălat pe mâini de această afacere. De aici, concluzia pe care o trage omul simplu, cu educație precară este că are un dușman al zeului său și este liber să-l urască, disprețuiască și să-l considere inferior pentru că a stat în fața adevăratului dumnezeu și nu l-a văzut. De asemenea, un alt simbol cultural, tot cu rădăcini religioase, este opoziția dintre alb și negru, albul asociat cu puritatea, negrul cu răul (nu există nimic natural în acest simbolism; în unele culturi situația este inversă). După ce popoarele europene au intrat în contact cu negrii această simbolistică mai veche s-a reactivat, aplicându-se asupra negrilor și influențând

profund atitudinea față de ei. În plus, majoritatea populațiilor negroide întâlnite erau necreștine, păgânismul lor combinându-se cu simbolistica negrului, rezultatul fiind o atitudine de dispreț, teamă și ură față de ele. „Așa după cum se exprima un cercetător din secolul al XVII-lea, negrii „la culoare ca și la fire sunt nu cu mult diferiți de încarnarea diavolului”. Deși, cele mai extreme manifestări ale acestei atitudini au dispărut în zilele noastre, nu este greu de crezut că unele elemente ale acestui simbolism cultural alb-negru sunt răspândite în continuare.”[3]

Un alt factor important al apariției rasismului a fost sclavia modernă, comerțul cu sclavi negri. Chiar dacă pe continentul european sclavia a avut caracter accidental, oriunde s-a întâmplat în această perioadă, s-a fundamentat pe convingerea că sclavul este o ființă inferioară, subumană, uneori lipsită de suflet, iar lipsirea lui de libertate face parte dintr-o logică socială firească. Atitudinile etnocentrice s-au păstrat vii în toată perioada expansiunilor coloniale. Pe de o parte coloniștii se credeau superiori atât băștinașilor, cât și populațiilor ținute în sclavie, justificându-se religios și considerându-se factor civilizator, iar pe de altă parte, existau numeroase populații care gândeau la fel despre coloniști. Europeanii au reușit să-și impună propria viziune datorită puterii militare de care dispuneau. Astfel, adevăratul rasism se naște odată cu colonialismul, iar de atunci ideea existenței diferențelor rasiale au jucat un rol foarte important în conflictele de orice tip.

În cea mai mare parte a perioadei expansiunii europene, atitudinile etnocentrice erau răspândite în rândul coloniștilor, care credeau că aveau misiunea de a civiliza restul lumii. Chiar și cei mai liberali europeni se considerau superiori populațiilor indigene pe care le descopereau. Faptul că multe dintre aceste populații gândeau la fel despre coloniști nu este tot atât de relevant, întrucât europenii posedau puterea de a-și impune propria viziune. Perioada de început a colonialismului a coincis cu apariția rasismului, și de-atunci diferențele și conflictele rasiste au ocupat un loc central în rândul conflictelor în general.

Astfel, pe continentul american, negrii, pe cel european, țiganii, au păstrat relațiile de sclavie până târziu, iar atitudinile rasiale cele mai intense s-au manifestat față de negri și evrei. De aceea, lumea occidentală venea pregătită în secolul al XX-lea să creadă în ideea existenței și superiorității raselor umane, pregătită să fie și să se manifeste rasist.

Folclorul european îl are frecvent pe evreu în centrul atenției ca personaj negativ. Uneori sunt atestate relațiile cordiale între evrei și creștini dar, în general, cele două grupuri au coexistat separat, cei din urmă fiind extrem de rezistenți la asimilație. Minoritatea evreiască s-a diferențiat net prin credința religioasă, cultură și mod de viață. Atitudinea majoritarilor a fost în general marcată de izbucniri de violență împotriva evreilor, manifestări de ură și discriminare. Indiferent dacă o parte a populației evreiești a acceptat asimilația, renunțând la nume, religie, limbă și port, a fost mereu privită cu suspiciune. Această atitudine față de evrei, combinația contradictorie dintre toleranță și discriminare, este încrustată în concepția tradițional-creștină despre lume și în folclor [4]. Deveniți, în mod ironic, țapi ispășitori [5] ai tuturor problemelor Europei, evreii au fost acuzați de toate marile calamități precum ciurma neagră sau perioadele de secetă prelungită, crizele economice, falimente etc. Obligați să se orienteze spre activități meșteșugărești, comerciale sau bancare, prin interdicții privind practicarea agriculturii, au căpătat eexpertiză în aceste domenii, modernitatea găsimdu-i pregătiți pentru concurența capitalistă. Și din acest motiv și-au atras o imensă antipatie, concurenții nemulțumiți socotindu-i cauza tuturor problemelor lor. Iluminismul nu a reușit, prin noua ideologie, să elimine ura față de evrei; mai mult, la 100 de ani de la Revoluția franceză, prin afacerea Dreyfus, lumea europeană asistă la

folosirea sentimentelor antisemite în lupta politică, la crearea unor organizații și partide politice care vor folosi antisemitismul ca vehicul politic.

Secolul al XX-lea dă și teoriile antirasiale articulate politic pe *Volksgeist*-ul herderian și pe naționalismul antiliberal.

Rasismul, alături de naționalismul holistic și anti-liberalism, schimbă fundamental și concepțiile antisemiților. „Dacă anti-iudaismul medieval și cel premodern credeau în soluția convertirii religioase a evreilor ca mijloc de asimilarea acestora, antisemitismul modern respinge această soluție. Pentru antisemitul de sfârșit de secol XIX, trăsăturile evreilor sunt genetice și deci, imuabile. Prin urmare, asimilarea evreilor de către societate nu putea reprezenta decât o amenințare directă.”[6] Secolul al XX-lea aduce ideologia fascistă care este naționalistă, în unele țări, precum România, mergând până la un etnicism exacerbat. Fascismul german a luat forma nazismului, fiind cea mai violentă formă a acestuia. Mesianismul nazist se bazează pe unele idei vag nietzscheene precum omul superior, Supraomul, provenit dintr-o rasă ariană superioară, anticreștinismul, disprețul față de această religie de origine evreiască etc.; de asemenea, se bazează pe *Volksgeist*-ul herderian transformat în ultranaționalism, ideea romantică a superiorității națiunii și culturii germane etc., toate topite într-o carte, *Mein Kampf*, care va reprezenta biblia nazismului, propovăduită de „marele” vizionar, Adolf Hitler. Odată cu începerea celui de-al doilea război mondial și extinderea ocupației germane, vom asista și la un export de ideologie, cel puțin antisemitismul răspândindu-se în toate statele europene unde se întinsese influența germană, mai ales că era facilitate această răspândire de sentimentele locale existente față de evrei și care aveau mai degrabă cauze economice, sociale, culturale etc. Alimentați de acestea, naștii au trecut la politici mult mai dure: mai întâi o legislație anti-evreiască, bazată pe principiile eugeniei [7], culminând cu încercarea de eliminare a populației evreiești, holocaustul.

Tendința aceasta de a elimina alteritatea nu aparține doar Germaniei. Mai înainte de nazismul apăruse problematica eugeniei. Chiar dacă a luat forma selectării și purificării raselor fiind mai proprie zootehniei, eugenia a intrat și în viața comunităților. În SUA a avut numeroși adepți, între care amintim grupul WASP (white anglo-saxon protestants), **Fundația Rockefeller sau Institutul Carnegie. Acestea susțineau** programele de sterilizare a săracilor, invalizilor și a celor considerați „imorali”, interdicția căsătoriilor interrasiale, interzicerea imigrării persoanelor considerate a aparține unor rase inferioare sau aplicarea unor teste de știință imigranților. **State precum Connecticut, Carolina de Nord și California au și adoptat, la începutul secolului al XX-lea, legislație eugenică.** „cel mai agresiv program eugenic a fost cel din statul Carolina de Nord. Aici, persoanele cu un IQ mai scăzut de 70 puteau fi sterilizate, iar asistenții sociali puteau face propuneri privind persoane care ar trebui sterilizate.”[8]

Perioada în care trăim se confruntă cu noile provocări ale migrațiilor. Dintodeauna rasismele au fost provocate de amestecul populațiilor și se înscriu în categoria respingerii alterității. Migrațiile actuale amestecă populații cu limbi, culturi și culori ale pielii diferite, ducând spre clasificarea raselor realizată de Gobineau și întărindu-i teoria. Dacă epoca obișnuit omul alb cu coexistența alături de negri și evrei, noua provocare este data de apariția arabilor în Europa, populație care, cultural, își manifestă ostentativ alteritatea. Societatea europeană a asimilat cu greu populațiile negroide și de evrei, impunându-și o nouă valoare a culturii: toleranța. Totuși, acest lucru a fost posibil în secole de coexistență și prin lupta populațiilor discriminate pentru drepturi egale. Noii veniți, arabii, nu doresc să ducă această luptă pentru egalitate, întrucât se consider superiorii, ci, mai degrabă, o luptă pentru impunere [9].

Analiști politici din Occident, mult mai sensibili la problematicile rasiste, atenționează cu privire la riscul ca nu doar cetățenii, dar mai ales autoritățile de stat să nu discrimineze rasial populațiile adăugate în urma ultimelor migrații.

Jacques Ranciere într-un interviu publicat în limba română de revista Criticac [10] vorbește despre „rasismul de Stat”. „Aceste gânduri vin împotriva unei interpretări foarte răspândite a politicilor recente ale guvernului francez, referitoare la legea cu privire la interzicerea vălului islamic și la expulzarea romilor. Interpretarea respectivă tratează politicile guvernamentale ca fiind expresii ale unei atitudini oportuniste ce-și dorește exploatarea temelor rasiste și xenofobe în scopuri electorale. Pretinsa critică întărește astfel presupuziția că rasismul ar fi o pasiune populară, reacție speriată și irațională a unor populații retrograde, incapabile să se adapteze la noua lume mobilă și cosmopolită. Statul este acuzat că ar fi complicele acestor populații, și prin aceasta, că-și trădează vocația. Dar această acuzație nu face decât să întărească Statul în poziția sa de reprezentant al rațiunii în fața iraționalității populare.”[11] Rasismul de stat, numit și rasism rece se fundamentează în mentalitatea populară și nu este altceva decât încercarea politicianilor, indiferent de orientare politică, de a câștiga simpatia unui eventual electorat. Stă în natura statului să tindă spre control, să controleze identitățile, mobilitatea persoanelor, acțiunile și, de ce nu, chiar și gândurile celor care locuiesc în granițele sale. Această tendință este oarecum impusă de noua ordine mondială, de migrațiile contemporane, globalizare. Cel mai facil control statal și care dă iluzia securității este cel al migrațiilor, adică un control rudimentar al granițelor și identităților. Chiar și acest tip de control se dovedește a fi, deseori, peste puterea statelor, cele mai clare dovezi fiind milioanele de migranți pătrunși în Europa, a căror identitate este cunoscută precar iar locația lor și mai puțin. Noile migrații vor distruge conceptul modernizator de cetățean, înlocuit cu rezident, atributele cetățeanului, drepturi civile și obligații față de stat, neaplicându-i-se rezidentului decât parțial, doar drepturile. În felul acesta se explică tendința statelor europene spre acest rasism de stat, rasim rece, denumind acea categorie de locuitori „de origine străină”, sugerând că nu au aceleași drepturi ca și cetățenii originari, chiar dacă și noii veniți s-au naturalizat.

Cel mai important risc contemporan este reînvierea rasismelor. Marile migrații aduc peste Europa noi populații, iar șocul cultural poate crea respingerea lor. Alteritatea migranților întrunește toate condițiile generării populare a respingerii iar statele deja practică acest rasism rece, diferențiindu-i pe neeuropeni. Nu trebuie să minimalizăm istoria secolului al XX-lea când, indiferent de educație, popoare întregi au îmbrăcat haina rasismului antisemit, manifestându-se extremist prin tendința de eliminare fizică a acestora. Europa nu este scutită de acest risc.

Note:

- [1] *Enciclopedie de filosofie și științe umane*, București: All, DeAgostini, 2004, p. 898-899.
- [2] *Ibidem*
- [3] Anthony Giddens, *Sociologie*, București: BIC ALL, 2000, p. 234
- [4] Mihai Chiroveanu, *Holocaustul, un avertisment al istoriei*, Institutul Român de Istorie Recentă (IRIR), București, 2015, pp. 7-14.
- [5] În mod ironic, deoarece ideea de țap ispășitor este de origine evreiască: vechii evrei își transferau în fiecare an păcatele asupra unui țap, alungat apoi în sălbăticie.
- [6] Mihai Chiroveanu, *op. cit.*, p. 10
- [7] *Ibidem*, p.13: „În 1935, guvernul nazist introduce în Germania o elaborată legislație rasială prin intermediul căreia evreilor li se retrăgeau drepturile cetățenești, primind în schimb statutul de "subiecți" ai Reich-ului. Tot acum li se interzice prin lege evreilor să se căsătorească și să întrețină relații sexuale cu persoane de origine ariană. Evreii nu mai au voie nici măcar să angajaze ca menajere tinere femei de origine ariană. Cele mai importante legi purtau următoarele denumiri: "Legea pentru Protejarea sângelui german și a onoarei germane," respectiv "Legea privind cetățenia în Reich". Alte legi rasiale vor fi introduse în timp și vor purta denumiri precum "Legea pentru protejarea sănătății genetice a poporului german." Legile de la Nürnberg au avut ca efect neașteptat generarea de confuzii și implicit dezbateri aprinse pe tema definirii evreului absolut, ceea ce i-a obligat pe naziști să publice scheme rasiale care să explice diferența dintre un evreu, o persoană cu sânge rasial impur (amestecat cu sânge evreiesc) și un arian, scheme care reprezentau pe arian prin intermediul unei siluete albe și pe evreu printr-o siluetă de culoare neagră. Mai mult, pentru a elimina orice confuzii, conform definiției naziste un evreu era o persoană ai cărui bunici erau evrei(trei din patru). Ceilalți erau persoane cu sânge impur de gradul 1 (doi bunici evrei) respectiv gradul 2 (un bunic evreu). După 1935, legislația rasială din Germania va fi "îmbunătățită" prin emiterea de numeroase decrete suplimentare, menite a scoate integral în afara legii pe evrei, privându-i de cele mai elementare drepturi umane.”
- [8] *Eugenia în Statele Unite*, Historia,
http://www.historia.ro/exclusiv_web/general/articol/eugenia-n-statele-unite
- [9] Vezi și articolul „Generalul Chelaru, AVERTISMENT ȘOCANT în criza imigranților: Să n-ajungă România un LAGĂR de CONCENTRARE” în ziarul Ring:
<http://www.ziarulring.ro/stiri/eveniment/264806/2015/Generalul-Chelaru-AVERTISMENT-OCANT-in-criza-imigrantilor-Sa-n-ajunga-Romania-un-LAGAR-de-CONCENTRARE>
- [10] Jacques Ranciere, *Rasismul, o pasiune înaltă*, în
<http://www.criticatac.ro/2028/rasismul-o-pasiune-inalta/>
- [11] *Ibidem*.